

Journal of Education Studies

Volume 41
Issue 3 July - September 2013

Article 18

7-1-2013

คิดนอกกรอบ

จิรวุฒิ พงษ์โสภณ

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

พงษ์โสภณ, จิรวุฒิ (2013) "คิดนอกกรอบ," *Journal of Education Studies*: Vol. 41: Iss. 3, Article 18.
Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol41/iss3/18>

This Article is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

คิดนอกกรอบ

Think out of the Box

จิรวุฒิ พงษ์โสภณ

ทิศทางโลก ทิศทางการศึกษา และทิศทางชีวิต Movement of the World, Life, and Education

...ชีวิตคืออะไร? เรามีชีวิตอยู่ไปเพื่ออะไร?

ผมยังจำสองคำถามนี้ได้เป็นอย่างดีเพราะเป็นคำถามที่ตั้งสะท้อนอยู่ในส่วนลึกของหัวใจของผมตั้งแต่เมื่อครั้งที่ผมยังคงศึกษาอยู่ที่แผนกช่างก่อสร้าง วิทยาลัยเทคนิคแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่หนักหน่วงที่สุดช่วงหนึ่งในชีวิตของผม

ในเวลานั้น สารพันปัญหาได้ถั่งโถมเข้ามาทุกทิศทาง ไม่ว่าจะเป็นด้านการเรียน ความรัก เศรษฐกิจของครอบครัว รวมถึงความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ทุกสิ่งทุกอย่างบีบคั้นให้เด็กอายุสิบห้าคนหนึ่งต้องพบกับความสิ้นหวัง ปวดร้าว โดดเดี่ยว ปิดใจ และมองไม่เห็นแสงสว่างใดในชีวิตของตนเองเลย

...ชีวิตคืออะไร? เรามีชีวิตอยู่ไปเพื่ออะไร?- คำถามนี้ดังก้องขึ้นมาอยู่เป็นระยะๆ พร้อมกับความปวดแปลบภายในใจ ผมเชื่อว่าในเวลานั้นผมไม่ได้ต้องการคำอธิบายอะไรหรอก แต่ผมกำลังสงสัยในคุณค่าของชีวิตตนเองมากกว่า และผมเพียงต้องการ “อะไรสักอย่าง” ที่จะช่วยให้ผมผ่านสถานการณ์ตรงนั้นไปได้

เคราะห์ดีที่ในเวลาต่อมาผมได้โอกาสในการเปลี่ยนสถานศึกษา (ด้วยความบังเอิญ) ผมจึงได้กลับมาตั้งต้นเรียน มัธยมศึกษาปีที่ ๔ อีกครั้งในโรงเรียนประจำจังหวัด ซึ่งถือเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในชีวิตของผม ทั้งในแง่สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ รวมถึงทิศทางใหม่ของชีวิต ความเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ทำให้จิตใจของผมเกิดความนิ่งอย่างอัศจรรย์ และทำให้ผมได้ใคร่ครวญกับสิ่งต่างๆ อย่างมากมาย

...ชีวิตคืออะไร? เรามีชีวิตอยู่ไปเพื่ออะไร?- คราวนี้ผมตั้งใจหาคำตอบอย่างจริงจัง

ชีวิตช่วงมัธยมปลายของผมค่อนข้างสดใส ไม่ว่าจะเป็นด้านผลการเรียน ความสัมพันธ์กับเพื่อนๆ และครูอาจารย์ (แม้ว่าที่บ้านของผมจะยังคงมีปัญหาอยู่บ้างก็ตาม) ที่สำคัญ

ช่วงเวลานั้นผมเห็นว่าตนเองมีภาวะทางจิตใจที่เข้มแข็งและมั่นคงขึ้นมาก กล่าวตั้งคำถามกับสิ่งต่างๆ ที่เป็นอยู่อย่างตรงไปตรงมา โดยเฉพาะเรื่องความเป็นไปของชีวิต สังคม และการศึกษา

ในเวลาต่อมา ผมสอบเอนทรานซ์เข้าคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้สำเร็จด้วยความมุ่งมั่นที่จะเป็นครูที่สามารถถ่ายทอด “วิชาชีวิต” และสามารถช่วยเหลือนักเรียนที่กำลังตกหลุมดำของชีวิตดังเช่นที่ผมเคยประสบมาก่อนหน้านี้ได้เหตุนี้เอง ผมจึงเลือกวิชาเอกคู่เป็นวิชาภาษาอังกฤษซึ่งเป็นวิชาที่ผมค่อนข้างถนัด และอีกวิชาหนึ่งคือวิชาจิตวิทยาการปรึกษาและแนะแนวซึ่งผมคิดว่าน่าจะช่วยให้ผมเข้าถึงผู้เรียนได้เป็นอย่างดี

...ในตอนนั้นผมคาดหวังไว้กับตัวเองอย่างสวยงาม โดยไม่ทันนึกเลยว่าในปีการศึกษาสุดท้ายซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผมต้องออกฝึกสอนนั้น โลกความเป็นจริงจะกระชากความฝันของผมเสียกระเจิงจนผมตั้งรับไม่ทัน

ไม่กี่สัปดาห์ที่ผมได้เข้าไปฝึกสอนที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง มีเหตุการณ์ คำถามและความรู้สึกขัดแย้งมากมายประดังเข้ามาในหัวจิตของผมน ผมสงสัยว่าทำไมระบบการศึกษาหรือว่าโรงเรียน (โดยทั่วไป) จึงมุ่งให้ความสำคัญกับการสอนเนื้อหา “วิชาการ” แก่ผู้เรียนทั้งที่ในความเป็นจริงขณะนั้นเด็กหลายคนน่าจะกำลังต้องการ “ภูมิคุ้มกันทางชีวิต” มากกว่า (ผมเชื่อว่าในเวลานั้นความรู้วิชาภาษาอังกฤษที่ผมสอนไปแทบไม่ได้ช่วยอะไรเขาเลยหากเขาไปก่อคดีอะไรสักอย่าง) ผมสงสัยว่าครูมีทางเลือกอื่นไหนนอกเหนือจากการใช้ทำที่ข่มขู่หรือใช้ความรุนแรงในการจัดการนักเรียนที่มีพฤติกรรมเกเร ผมสงสัยว่าทำไมจึงต้องมีการกำหนดภาระงานมากมายแก่ครู (โดยเฉพาะงานเอกสาร) ซึ่งดึงทั้งพลังงานและเวลาไปมากมายแทนที่ครูจะได้ทุ่มความใส่ใจให้กับเด็ก และท้ายที่สุดผมสงสัยว่าตัวผมเองกำลังอยู่ในบทบาทอะไรกันแน่สำหรับเด็กเหล่านี้ สำหรับระบบการศึกษา และสำหรับโลกทั้งใบ

เหตุการณ์ที่ล้นเกินในความรู้สึกของผมก็คือเหตุการณ์ที่ลูกศิษย์ในประจำชั้นของผมคนหนึ่งโดนคำสั่งให้ออกจากการเรียนด้วยเหตุที่เขาไปก่อคดีขโมยสุราในห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่งจิตใจของผมจมดิ่งสู่ความอ่อนแออีกครั้งเมื่อผมยอมรับภาพที่เห็นตรงหน้าไม่ได้ ผมไม่เชื่อว่าการใช้วิธีบังคับให้เด็กที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะคนหนึ่งออกจากการศึกษาจะช่วยให้เขามีชีวิตที่ดีขึ้นหรือช่วยให้สังคมดีขึ้นได้หากแต่จะเลวร้ายกว่าเดิมด้วยซ้ำ เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ผมรู้สึกสะเทือนใจเป็นอย่างมาก ทั้งที่เห็นความเดือดร้อนของลูกศิษย์อยู่ต่อหน้าต่อตาแต่ผมกลับช่วยเหลืออะไรเขาไม่ได้เลยและผมรู้สึกแปลกใจยิ่งกว่าที่หลายคนมองเป็นเรื่องเล็ก เรื่องธรรมดา หรือชาชินกับเหตุการณ์เช่นนี้เสียแล้ว

ในตอนนั้นผมรู้สึกสิ้นหวังกับตัวเองอย่างมากในการทำหน้าที่เป็น “ครู” เสียภายในใจของผมมันร่ำร้องว่าผมไม่อาจนำแสงสว่างให้ใครได้หรอก เพราะในขณะนี้แม้แต่ภายในใจของผมเองก็ยังมีมดมน

แม้ว่าเหตุการณ์นี้จะทำให้ผมสิ้นหวังจนพยายามขอยื่นความจำนงขอพักการศึกษา แต่ด้วยความช่วยเหลือจากอาจารย์และเพื่อนๆ หลายคน ทำให้ผมกัดฟันฝึกสอนต่อจนจบปีการศึกษาได้ในที่สุด กระนั้น ผมเองก็รู้ว่าผมทำหน้าที่ “ครู” ได้ไม่ดีเลย เพราะภายในใจของผมยังคงปฏิเสธตนเองและโลกทั้งใบอยู่

ในเวลานั้นผมจึงตัดสินใจว่าผมจะหันหลังให้กับระบบการศึกษาทันทีที่เรียนจบ ด้านหนึ่งก็เพื่อไปหลบเลียแผลใจตัวเอง แต่อีกด้านหนึ่งผมตั้งใจที่จะแสวงหาคำตอบให้กับชีวิต สังคม และการศึกษาอย่างจริงจัง

...ชีวิตคืออะไร? เรามีชีวิตอยู่ไปเพื่ออะไร? - ยังมีเรื่องราวอีกมากมายที่ผมยังไม่เข้าใจ

หลังจากจบการศึกษา ผมได้รับโอกาสเข้าทำงานในองค์กรที่มีชื่อว่า “เสมสิกขาลัย (SEM = Spirit in Education Movement)” เหตุจูงใจอย่างหนึ่งที่ทำให้ผมตัดสินใจสมัครเข้าทำงานที่นี่ก็เพราะสโลแกนขององค์กรที่ว่า “การศึกษาเพื่อชีวิต สังคม และธรรมชาติ” นั้นทะลวงหัวใจของผม ณ ขณะนั้นเป็นที่สุด

ก่อนที่จะเริ่มงาน ผมตั้งใจว่าจะเปิดใจเรียนรู้ทุกสิ่งทีผ่านเข้ามา นอกจากนั้นผมไม่คาดหวังอะไรเลยเพราะถือว่าเป็นกำไรทั้งหมด ซึ่งผมก็ไม่ผิดหวังจริงๆ ตลอดสี่ปีที่ผมได้ร่วมงานกับเสมสิกขาลัย ผมได้เรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างและหลายแง่มุมจนไม่อาจบรรยายลงบนหน้ากระดาษนี้ได้หมดในส่วนท้ายนี้ผมจึงขออนุญาตถกถนกรองบทเรียนชีวิตของผมให้เหลือเพียงทรงตะนะที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาเท่านั้น

หากให้นิยามทิศทางของระบบการศึกษาและทิศทางของกระแสสังคมโลกว่าเป็น “กระแสหลัก” ผมว่ากระบวนการการศึกษาในแบบของเสมสิกขาลัยหรือแบบจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) นั้นถือเป็น “กระแสทางเลือก” ที่มีทิศทาง “สวนกระแส” มากทีเดียว ซึ่งจุดเปรียบเทียบเล็กๆ แต่สำคัญมากนั่นคือ “เป้าหมาย” และ “กระบวนการ” ทางการศึกษาที่มาจากพื้นฐานความคิดความเชื่อที่ต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

อย่างที่ทราบกันดี ระบบการศึกษาในกระแสหลักนั้นถูกพัฒนาขึ้นมาไล่ๆ กับการปฏิบัติวิทยาศาสตร์และการปฏิบัติอุตสาหกรรม และแนวคิดนี้ก็ค่อยๆ แผ่ขยายไปทั่วโลกในเวลาต่อมา เมื่อสนธิเข้ากับวัฒนธรรมไทย จึงส่งผลให้หน้าตาของการศึกษาไทยออกมาเป็นดังนี้

เป้าหมายทางการศึกษามุ่งเน้นไปที่การพัฒนาศักยภาพคนให้มีความรู้หรือความถนัดเฉพาะด้านเพื่อป้อนสู่ตลาดแรงงานและเพื่อการแข่งขันในระดับสากลโดยเน้นไปที่การให้เนื้อหาเชิงวิชาการหรือการฝึกทักษะเพื่อให้คน “เป็นงาน” เพราะฉะนั้นผู้เรียนจึงต้องเรียนทฤษฎีจำนวนมาก (อย่างจำใจและบางทีก็ไม่ค่อยเข้าใจ) โดยผ่านวิธีการสอนที่เน้นการบรรยายและให้ชิ้นงานด้านองค์ความรู้ส่วนใหญ่ก็เน้นไปในวิธีการเอาชนะหรือควบคุมธรรมชาติ และมักเป็นความรู้ที่หยิบยืมหรืออ้างอิงจากต่างประเทศเสียมากด้วยส่วนกลไกกระตุ้นแรงจูงใจที่ใช้หลักๆ ก็มักเป็นการให้รางวัลและลงโทษ (ฉะนั้นแรงจูงใจที่ผู้เรียนมักถูกกระตุ้นบ่อยๆ จึงเป็นความกลัวหรือสัญญาตมการเอาตัวรอดและความอยากคือ อยากได้ อยากมี อยากเป็น เป็นหลัก พุดง่าย ๆ คือกระตุ้นความเห็นแก่ตัวของคนนั่นเอง) ด้วยแนวความเชื่อและกลไกเช่นนี้จึงส่งผลเกิดวัฒนธรรมในสถานศึกษาที่มีครูเป็นศูนย์กลางและเป็นผู้ใช้อำนาจเหนือ (กรณีนี้ถ้าครูดีก็ดีไป แต่ถ้าครูแย่ทุกฝ่ายก็ต้องรับกรรมไปเช่นกัน) นอกจากนี้ระบบการศึกษายังเน้นการคัดกรองคุณภาพด้วยการตัดเกรดและการจัดลำดับเปรียบเทียบ (grading & ranking) โดยมีการจัดลำดับทั้งในแง่ตัวผู้เรียนเองและในแง่สถานศึกษา โดยใช้ผลการสอบหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นสิ่งสำคัญ

จากการเฝ้าสังเกตผ่านประสบการณ์ตรง ผมพบว่าองค์ประกอบทางการศึกษาที่กล่าวมานี้ให้ผลลบมากกว่าบวก เพราะปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ได้หล่อหลอมให้คนมีภาวะแข่งขันแย่งชิงกันมากกว่าที่จะร่วมมือกัน และทำให้ใช้ชีวิตด้วยความกลัวและไม่มั่นใจในอนาคต รวมถึงไม่ไว้วางใจกันความเห็นแก่ตัวและโลกถูกเร้ามากขึ้นเรื่อยๆ จนความละเอียดรอบคอบต่ำลงและมีแนวโน้มคนที่จะใช้การทุจริตหรือใช้ทางลัดมากขึ้นเรื่อยๆ ความกล้าหาญทางจริยธรรมก็ลดต่ำลงไปด้วยไม่ค่อยมีใครกล้าสวนกระแสความทุจริตหรือความไม่เป็นธรรมนอกจากนี้แนวโน้มประชากรโดยเฉพาะคนรุ่นหลังๆ ดูจะยิ่งหยิ่งทะนงในความรู้ที่คับแคบจนแทบไม่ฟังคนที่เห็นต่างเลยในทางกลับกันถ้ากับคนที่มีความเห็นตรงกันก็จะหุบเบา เป็นปีเป็นขลุ่ยกันไปเลย ดังจะเห็นได้จากการแสดงความเห็นบนโลกออนไลน์หรือการแบ่งขั้วขัดแย้งทางสังคม ซึ่งมักจะพบเห็นการใช้วาจาและท่าทีที่ข่มเหงทำลายความเป็นมนุษย์ซึ่งกันและกันอยู่เรื่อยๆ

นอกจากนี้ แนวโน้มคนในยุคปัจจุบันดูจะมีสภาวะจิตใจที่อ่อนแอลงมากู้สึกท้อวันไหนได้ง่ายเมื่อต้องเผชิญกับความผิดพลาดไม่สมหวังและมักกล่าวโทษตนเองหรือผู้อื่น (อย่างที่ผมเองเคยเป็นมากๆ) และที่สำคัญ การการันตีคุณภาพมนุษย์ด้วยการตัดเกรดและจัดลำดับนั้นส่งผลให้คนจำนวนมากรู้สึกด้อย เนื่องจากคนหรือสถาบันการศึกษาที่ได้รับการยอมรับและชื่นชม

มีเพียงหยิบมือเดียวเมื่อเทียบกับจำนวนทั้งหมดคนจำนวนมากจึงรู้สึกเหมือนกับเป็นผู้แพ้และไม่ยอมรับคุณค่าในตนเอง นอกจากนี้การที่แยกขาดองค์ความรู้ศาสตร์ต่างๆ ออกจากกันและการใช้เท่าที่พยายามเอาชนะธรรมชาติ ยังส่งผลให้มนุษย์เบียดเบียนธรรมชาติในหลายมิติอีกด้วย

ด้วยผลกระทบทางลบที่มีมหาศาลจากมโนทัศน์ทางการศึกษาของสังคมกระแสหลักเช่นนี้ จึงมีผู้ค้นหาทางออกด้วยการเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้เข้ากับศาสนธรรมหรือภูมิปัญญาโบราณและพัฒนาจนกลายเป็นกระบวนการศึกษาแนวจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สวนทางกับการศึกษากระแสหลักอยู่หลายจุด ดังนี้

เป้าหมายของจิตตปัญญาศึกษามุ่งเน้นที่การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ให้เข้าใจด้านในของตัวเอง รู้ตัว เข้าถึงความจริง ทำให้เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระ ความสุข ปัญญา และความรักอันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งโดยใช้**กระบวนการเรียนรู้**ที่เน้นการเผชิญประสบการณ์ตรงและการใช้กระบวนการที่หลากหลาย เช่น การทำงานศิลปะ โยคะ การเป็นอาสาสมัครเพื่อสังคม สุนทรียสนทนา การเรียนรู้จากธรรมชาติ จิตตภาวนา เป็นต้นเพราะฉะนั้น**เนื้อหาหรือองค์ความรู้**จึงเน้นไปที่สภาวะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ตัวผู้เรียนเองมากกว่าการอ้างอิงเนื้อหาจากผู้สอนหรือตำรา และไม่เน้นการวัดผลและการเปรียบเทียบแข่งขัน แต่จะเน้นการสร้าง ความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง (หรือขยายผล) และการร่วมมือกันมากกว่า ส่วน**กลไกกระตุ้นแรงจูงใจ**ที่สำคัญคือการนำโจทย์ชีวิตจริงของผู้เรียนมาเป็นตัวตั้ง เพื่อให้เกิดความตระหนัก สนใจใคร่รู้ และต้องการคลี่คลายปัญหาหรือพัฒนาต่อยอดได้ด้วยตนเองหรือด้วยความร่วมมือ ส่วน**วัฒนธรรมทางการศึกษา**จะมีผู้ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (facilitator) เปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้เผชิญประสบการณ์สืบค้นใคร่ครวญด้วยตนเองและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน (ไม่มีใครที่ผูกขาดองค์ความรู้ตายตัวได้)

สิ่งที่ผมอยากจะบอกแก่ทุกท่านในเวลานี้ก็คือ ผมไม่คิดว่าจิตตปัญญาศึกษาจะเป็นคำตอบสำเร็จรูปที่ทำให้สังคมดีขึ้นทันตาเห็นหรอก แต่ผมคิดว่าจิตตปัญญาศึกษาน่าจะเป็นกระบวนการหนึ่งที่ดีค่อยๆ เติบโตและแผ่ขยายสู่วงกว้างมากขึ้นเรื่อยๆ มากกว่า ทั้งนี้ ผมเองก็ไม่อยากให้ด่วนเชื่อหรือด่วนปฏิเสธเร็วเกินไปนัก จนกว่าจะได้ทดลองและเห็นผลลัพธ์ด้วย “ใจ” ของคุณเอง ซึ่งอาจต้องทดสอบครั้งแล้วครั้งเล่า (จะว่าไปแล้วจิตตปัญญาศึกษาจะเป็นสิ่งที่จับต้องได้ยากมาก เนื่องจากเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องอาศัยการเผชิญประสบการณ์ตรงเป็นสำคัญ จึงทำให้การถ่ายทอดผ่านภาษาเขียนหรือภาษาพูดแก่ผู้อื่นนั้นเป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก อย่างเช่นบทความนี้ผมเองก็ต้องใช้ประสบการณ์ตรงของผมมาเป็นตัวแทนในการบอกเล่า

ให้เห็นภาพชัดขึ้นด้วย)

จากเรื่องราวในวันวานจนกระทั่งถึงตอนนี้ ผมสัมผัสได้ว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายทั้งในตัวผมเองและรอบตัวผม (เช่น ผู้คนที่ผมได้เข้าไปสัมผัสสัมพันธ์ด้วย) หากให้ยกตัวอย่างชัดๆ ก็อาจเทียบได้กับการที่สภาวะภายในจิตใจของคุณผู้อ่าน นับตั้งแต่บรรทัดแรกมาจนถึงบรรทัดนี้ มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงบางอย่างเกิดขึ้น ไม่ว่าจะป็นด้านบวกหรือลบก็ตาม ไม่ทราบว่าเป็นด้วยไหมครับ?

เรื่องราวทั้งหมดที่ผ่านมาเนี่ยบ่งบอกกับผมว่า โลก-การศึกษา-ชีวิต นั้นเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกแม้สักชั่วขณะเดียว หากเราให้ความสำคัญกับชีวิต เราก็ควรให้ความสำคัญกับการศึกษาและโลกด้วย นั่นแหละคือหนทางแห่งการเปลี่ยนแปลงเพื่อความดีงามอย่างเป็นองค์รวม

...ชีวิตคืออะไร? เรามีชีวิตอยู่ไปเพื่ออะไร?- ผมเจอคำตอบในเส้นทางของผมแล้ว ...แล้วคุณล่ะครับ?

ผู้เขียน

นายจิรวุฒิ พงษ์โสภณ เจ้าหน้าที่ฝ่ายฝึกอบรม เสมสิกขาลัย และนักศึกษาระดับปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตตปัญญาศึกษา ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล